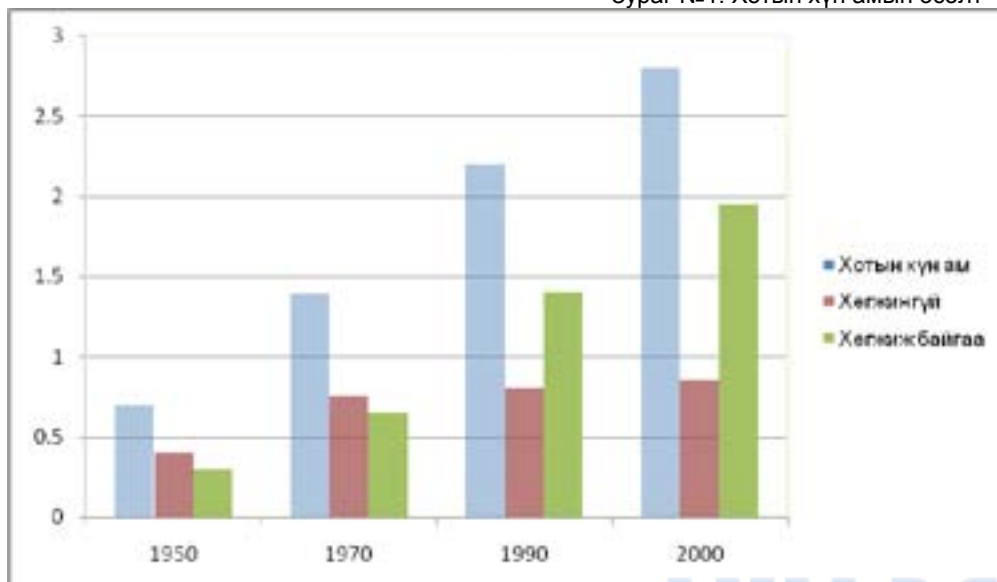

ХОТЫН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГЫН ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГААС*С. Дорждагва, Ц. Түвшинзаяа, Ш. Хишигсүрэн***Хотжилтын талаар ерөнхий тойм**

Хотын талаар баримтлах олон улсын туршлагын талаар танилцуулахын өмнө хотжих процесс дэлхийн хэмжээнд ямар байгаа, энэ нь ямар нөлөөлөлтэй байдаг тухай товч дурьдах нь зүйтэй болов уу. Дэлхийн хүн ам хот руу нүүн суурьших явц ихээхэн хурдацтай явж байна. 1950 оны үеэс 21 дүгээр зуун хүртэл хүн амын тооны хувьд 4 дахин, нийт хүн амтай харьцуулсан хувиар бол 3 дахин нэмэгдсэн байх юм. 1950 онд нийт хүн амын 30 хүрэхгүй хувь буюу 0.7 тэрбум хүн амьдарч байсан бол 2000 он гэхэд энэ тоо 2.8 тэрбум болж нийт хүн амын 47 хувиас илүү болсон байх юм.

Зураг №1. Хотын хүн амын өсөлт¹¹⁰

Эндээс харахад хөгжиж байгаа улсуудад хотжих үйл явц өндөр байгаа ба 2010 он гэхэд хамгийн олон хүн амтай хотууд хөгжиж байгаа орнуудад бий болох төлөв харагдаж байгаа юм. Цаашид энэ үйл явц улам эрчитэй явах ба 2025 он гэхэд улам өндөр түвшинд хүрч нийт 8 тэрбум хүн болно гэж үзээд үүний 5 тэрбум орчим нь хот суурин газар амьдрахаар төсөөлөгдөж байна¹¹¹.

Хот болон түүний орчны өөрчлөлтийн тухай тодорхойлолт улс орон бүрт өөр өөр байна. Ерөнхийдөө хотын нэгдсэн стандарт улс орон бүрт, тэр ч байтугай тухайн улсын хотуудад харилцан адилгүй байгааг улс орнуудын хотын хөгжил, туршлага, баримтлах бодлогоос харж болох юм. Өөрөөр хэлбэл, хотын стандартыг тухайн улс орнуудын улс төрийн тогтолцоо, эдийн засгийн бүтэц, соёл заншил, газар нутаг, цаг уур, хүн амын тоо гэх мэт

¹¹⁰ Urbanization and Global Change. University of Michigan. 2004

¹¹¹ Мөн тэнд

зүйлсээс шалтгаалж нэг улсын хоёр өөр хотод ч ижил стандарт барих боломжгүй гэж үздэг.

Зарим улс орнуудын хот суурин газар амьдарч байгаа иргэдийн хувь¹¹²:

Country	2002
Philippines	59%
Argentina	88%
Ecuador	63%
Mongolia	58%
China	39%

Тухайлбал, эдгээр улс орнуудаас Хятадын хотжих үйл явцыг жижиг тоогоор жишээ болгон үзүүлье.

	2002	2020
Хотод амьдарч байгаа хүн амын тоо	Ойролцоогоор 500 сая (39%) (Нийт 1.3 тэрбум)	Ойролцоогоор 850 сая (55%) (Нийт 1.5 тэрбум)
1 саяас дээш хүн амтай хот	40	Ойролцоогоор 80
100.000-аас дээш хүн амтай хот	660	4000-аас илүү
5000-150.000 хүн амтай жижиг хот (town)	20.000	-

Эндээс харахад хотжих үйл явц Азийн улсуудад хамгийн эрчимтэй явж байгаа бөгөөд улс орнууд, Хотууд болон Нутгийн удирдлагын олон улсын байгууллагууд хотжилтын явцад байгаль орчин, экологийн асуудлууд, хүн амын амьдрах орчин, эрхийн хамгааллын чиглэлээр бодлогоо хандуулж ажиллаж байна.

Хотын талаар ойлголт

Олон улсын хэмжээнд хотуудад тавих нэгдсэн стандарт байхгүй ч ерөнхий зарчим, зүй тогтлыг анхаарахыг зөвлөдөг¹¹³ байна. “Хот” хэмээх ойлголтыг олон улсын түвшинд “Засаг захиргааны нэгж”, “муж” хэмээх ойлголтуудаас салангид авч үздэг. Энэ хоёр ойлголтын ялгааг харуулах үүднээс харьцуулахдаа “Зэрлэг амьтан”, “Тэжээвэр амьтан”-аар зүйрлэж үзэж болно. Хот бол “зэрлэг амьтан”. Эндээс зэрлэг амьтныг “Хот”-той харьцуулсан шинжийг авч үзвэл:

Зэрлэг амьтан	Хот
Хоол тэжээлээ өөрөө олж иддэг	Төсвөө бие даан өөрөө бүрдүүлдэг

¹¹² <http://www.unhabitat.org/stats/>

¹¹³ <http://www.unhabitat.org/> - Urban Management Programme

Үр хүүхдээ өөрөө тэжээж өсгөж удам угсаагаа үлдээдэг	Дэд бүтэц болон бусад барилга байгууламж, хотын “хэлбэр дүрс”-ээ өөрөө тодорхойлдог
Байгальд өөрөө бие даан амьдардаг	Төсөв, хөрөнгөө өөрөө зарцуулдаг
Байгальд өөрийн эзэмшил нутагтай	Бусдаас буюу Засгийн газар, Засаг захиргааны нэгжээс хараат бусаар бие даан хөгжих чадвартай байх

Дээр дурьдсан шинж чанарууд нь “Засаг Захиргааны нэгж”-ээс “Хот”-ын ялгарах гол онцлог нь байх болов уу. Өөрөөр хэлбэл, Хот бие даасан, төсвөө өөрөө бүрдүүлж оршин тогтнож чадаж байхын тулд

- Байнгын оршин суугч хүн ам нь бусад засаг захиргааны нэгжээс харьцангуй олон байх
- Хөдөө аж ахуйгаас бусад үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбар сайн хөгжиж, зөвхөн түүн дээрээ тулгуурлан оршин тогтнодог аж үйлдвэржсэн суурин газар байх. Анхандаа хотуудыг тодорхой нэг томоохон үйлдвэрийг дагаж байгуулж байсан бол орчин үед аль болох эдийн засгийн төрөлжүүлж аль нэг тодорхой салбараас хараат бусаар оршин тогтнох нөхцлийг хангахад анхаарах болсон.
- Аль нэг засаг захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэрт оршиж төрөөс олгосон тодорхой эдэлбэр газартай байх

гэх мэт шинжүүдийг агуулсан байх хэрэгтэй юм.

Хотын байгаль орчны асуудал

Дээр дурьдсан байгаль орчин, экологийн хамгааллыг хангах, хүн амын эрүүл орчинд амьдрах нөхцлийг хангаж байхын тулд эдэлбэр газартаа хотын газар нутгийг үндсэн 3 хэсэгт хувааж үздэг.

1. Хөгжлийн идэвхтэй бүс: Энэ бол голлох үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбар болон хотын захиргаа гэх мэтээр төсвийг бүрдүүлэх гол эх үүсвэрүүдийг багтаасан хэсэг юм.
2. Хотын ногоон бүс. Энэ нь ногоон байгууламжаасаа тусдаа ойлголт ба тусгайлан тогтоосон амралт, соёлын бүс байдаг. Энд ямар нэгэн үйлдвэрлэл явуулахыг хориглох ба үйлчилгээний томоохон бүсийг бий болгосон байна.
3. Дагуул бүс. Энэ нь голчлон дагуул хот эсвэл орон сууцны хороолол гэх мэтээр тодорхойлогддог.

Аливаа суурин газрыг хот гэж үзэхийн тулд хүн амаар нь хамгийн түрүүнд ангилал тогтоодог. НҮБ-ийн тодорхойлсоноор 1990-ээд оны үед Хүн амын хувьд 20.000 хүнтэй бол жижиг хот (urban), 100.000-аас дээш хүн амтай бол хот (city) хэмээн үзэж байсан бол орчин үед жижиг хотыг 15.000 болгож буулгажээ. Хамгийн багадаа ийм хэмжээний хүн амтай байж л эдийн засаг, төсвийн хувьд бие даан оршин тогтнох боломжтой хэмээн үздэг. Энэ тооны хязгаар бол Монгол улсын хувьд хүн амын тоог хот суурийн газар амьдарч байгаа иргэдтэй харьцуулж үзэхэд тохиромжтой байж болох үзүүлэлт гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. Тоог багасгасны учир нь орчин үеийн техник, технологийн дэвшилтэй холбоотойгоор хотын оршин тогтнох аливаа үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хүний хүчээр бус технологийн дэвшилээр цомхон хэмжээнд гүйцэтгэх боломжтой болсон гэж үзсэн байна. Харин АНУ-ын тодорхойлолтоор бол 50.000 хүн амтай бол хот гэсэн ангилалд оруулдаг байна.

Хотыг байгуулах, бий болгохын тулд үндсэн 3 шатыг дамжих, эсхүл энэ 3 ажлыг заавал

гүйцэтгэсэн байх ёстой гэж үздэг. Үүнд:

1. Хотын доорх инженерийн байгууламжийг бий болгосон байх. Хүний эрүүл, аюулгүй амьдрах боломжийг бүрдүүлж аливаа байгалийн болоод нийгмийн эрсдэлээс хамгаалах бүхийл байгууламжийг бий болгох хэрэгтэй юм.
2. Газар дээрх дэд бүтцийг бий болгох. Мөн л хүний аюулгүй, тухтай, эрүүл орчинд амьдрах, хөдөлмөрлөх эрхээ эдлэхэд зориулсан авто зам, цахилгаан, шугам сүлжээ гэх мэтийг байгуулсан байх, тэр нь байгаль орчинд хортой нөлөөгүй байх
3. Дээрх ажлуудаа хийсний дараа хотоо байгуулах хэрэгтэй ажээ.

Дээр дурьдсан үе шат (үйл ажиллагааны дараалал)-аас харж байхад хамгийн ихээр анхаарч байгаа асуудал бол байгаль орчны хамгаалал болж байна. Хүн ам хэдий чинээ хот суурин газарт төвлөрч амьдарч эхэлнэ, төдий чинээ байгаль орчинд үзүүлэх хор нөлөөл их болдог. Ялангуяа, дэлхийн улс орнуудын хотжих процесс, хот суурин газрын үйлдвэржилт, хүн амын өсөлтөөс шалтгаалж сүүлийн жилүүдэд дэлхийн дулаарал ихээр явагдаж байгааг олон улсын байгууллагууд цохон тэмдэглэж байгаа¹¹⁴.

Ийнхүү хотыг байгуулсаны дараах байгаль орчны асуудлууд тавигдаж байгаа ч хотыг өөрийг нь барьж байгуулахад тооцвол зохих байгаль орчны асуудал байдаг байна. Өөрөөр хэлбэл, хотод амьдарч байгаа иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцлийг бүрдүүлэхийн тулд байгаль орчны нөлөөллөөс хамгаалахад дараах зүйлсийг харгалзаж үзэх юм. Үүнд:

- Усны нөөц
- Мөнх цэвдэг
- Газар хөдлөлтийн идэвхжил
- Байгалийн гэнэтийн үзэгдэлд өртөх магадлал

Эдгээр нөхцөл байдлыг Монгол орны хот, суурингуудыг авч үзэн үнэлэхэд нийт хот суурины 34.7 хувь нь тохиромжтой, 51.5 хувь нь хязгаарлагдмал тохиромжтой, 11.1 хувь нь тохиромжгүй гэсэн ангилалд багтаж байна¹¹⁵. Хязгаарлагдмал тохиромжтой гэсний учир нь дээрх шалгууруудыг бүрэн хангаж чадахгүй, аль нэг нь “зөрчилтэй” байгаа юм. Хотжилтын асуудал бол байгаль орчны асуудлын зэрэгцээ тухайн улс орны онцлогоос шалтгаалан бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой шууд холбоотой асуудал болох юм.

Хот байгуулалт нь бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой холбогдох нь

Хотжих процессыг үр дүнтэй үргэлжлүүлэхэд зайлшгүй холбогдох, хамтаар нь авч хэрэгжүүлэх нэгэн чухал арга хэмжээ бол бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын асуудал юм. Дэлхийн улс орнуудын туршлагыг түүхэн талаас нь судлан авч үзэхэд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг улс орноо бүхэлд нь буюу тодорхой хэсгийг сонгон авсан гэсэн 2 төрлөөр хөгжүүлсэн байх юм.

Манай улсын хувьд газар зүйн байрлал болоод хүн амын тоо, хөрш орнуудтай харилцах боломж, уламжлалт аж ахуй, соёл зэрэг хэд хэдэн чухал хүчин зүйлийг харгалзаж үзсэний үндсэн дээр улс орноо бүхэлд нь хамарсан байдлаар бүсчилж засаг захиргааны нэгжийн зэрэгцээ томоохон бие даасан хотуудыг бодлогоор дэмжин хөгжүүлэх шаардлага тулгарч байна гэж үзэж болно. Зарим эрдэмтэд “одоогийн нөхцөл байдлаас харахад эдийн

¹¹⁴ Дэлхийн дулаарлын талаар илтгэл, материалуудын бараг бүгдэд нь шахуу үүнийг гол шалтгаан хэмээн үзэж байгаа.

¹¹⁵ Хүн амын нутагшилт хөгжлийн ерөнхий төслийн үндсэн шийдлийн тухай. Архитектор, Хот байгуулалтын газрын захирал Д.Сайн-Эр. 2001 он.

засгийн хөгжил зөвхөн төвийн бүсэд л тодорхой хэмжээнд бий болсон тул бусад бүсийг бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хэмжээнд хөгжүүлэх боломжгүй” хэмээн үзэх нь бий¹¹⁶. Үүнтэй санал нийлэх боломжгүй юм. Жигд хөгжүүлэх бодлого нь өөрөө үндэсний болоод нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдалтай шууд утгаараа холбогдох учиртай.

Улс орныг нийтэд нь хөгжүүлэх бодлогын талаар гадны туршлагаас харахад 1970-1980 оны үед бүсчлэн хөгжүүлэх ажил идэвхтэй хийгдэж эхэлсэн байна. Англи улсын 1980-аад оны үеийн эдийн засгийн бүсчлэлээс харахад¹¹⁷ нийт газар нутгийг бүсчилж хуваан тэдгээрийн дотор “хөгжлийн онцгой бүс”-ийг байгуулсан. Энэ мэтчилэн “хөгжлийн бүс”, “хөгжлийн дунд түвшний бүс” гэсэн түвшинд хувааж нийгэм-эдийн засаг, улс төрийн эрх олгож өгсөн нь 2000 оны түвшинд ирэхэд аяндаа эдийн засаг, хөгжлийн шалгуурын явцад шалгаран томоохон хотуудыг бий болгож чадсан байх юм.

Дэлхийн улс орнууд хотыг хөгжүүлэхийн тулд эхний ээлжинд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, санхүүгийн бие даасан байдлыг бий болгох, бизнесийн орчинг нь сайжруулах, төлөвлөлт-удирдлагын бүтэц, механизмыг боловсронгуй болгоход голлон анхаарч байна.

Хотын хүн ам, хөгжлийн асуудал

Хотжих процесс нь хэдий байгаль орчинд халтай ч онолын хувьд нэгэн томоохон боломжийг олгодог гэж үздэг. Энэ бол хүн амыг ядуурлаас гаргах, амьдралын түвшинг дээшлүүлж жигдрүүлэх боломжийг олгодог асуудал юм. Хотыг зөв, анхнаас нь бодлогоо оновчтой тодорхойлж эдийн засгийг төрөлжүүлж чадвал энэ асуудлыг амархан шийдвэрлэх боломжтой юм. Үүний тулд дахин давтан тэмдэглэхэд хотын бие даан орших гол үндэс эдийн засгийн нөөц, бололцоогоо аль болох л сайн төрөлжүүлж, олон чиглэлээр хөгжүүлэх шаардлага юм. ядуурлыг хэдийгээр бүрэн шийдэх нь амьдрал дээр боломжгүй ч хотын хувьд байж болох хамгийн доод түвшинд хүргэх бүрэн боломжтой гэж үздэг.

Мянганы хөгжлийн зорилтод дэлхийн хүн ам хотжих явц эрчимтэй болж байгааг тэмдэглээд том хот руу шилжин суурьших явдлыг багасгахын тулд улс орнуудыг хөдөө орон нутгийн хөгжлийг сайжруулах, улс орноо жигд хөгжүүлэх, бүсчлэлийн бодлогыг хөгжүүлж ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлсэнээр орлогын ялгааг багасгах, бүс нутгийн төвүүд болон тэдгээрийн дагуул хотуудын хөгжлийг дэмжих нь улс орнуудын Засгийн газрын үйл ажиллагааны тулгамдсан зорилт болно хэмээн үзсэн¹¹⁸.

Хүн амын суурьшлын асуудлаар 1996 онд Стамбул хотод болсон НҮБ-ын 2 дугаар бага хурлаас нутаг дэвсгэрийн тогтвортой хөгжлийг хангахад бүс нутгийн хөгжлийг тууштай хэрэгжүүлэхийг улс орнуудын Засгийн газруудын хүлээх үүрэг гэж тодорхойлсон байна. Монгол улс энэ асуудлыг Үндсэн хуулиндаа “Төр нь үндэсний аюулгүй байдал, аж ахуйн хэвшлийн болон хүн амын нийгмийн хөгжлийг хангах зорилгод нийцүүлэн эдийн засгийг зохцуулна”, “Хүн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах, амрах эрхтэй” хэмээн тодорхой зааж оруулсан бөгөөд энэ заалтыг тунхагийн шинжтэй болгохгүйн тулд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогод анхаарлаа хандуулах нь төр засгийн үүрэг юм.

Олон улсын туршлагаас судалж үзэхэд Хотын хүн амын өсөлт нь төв рүү чиглэсэн нүүдэл, хүн амын өсөлт гэсэн үндсэн 2 шалтгаантай байдаг. Үүний хөдөөнөөс төв рүү чиглэсэн нүүдэл нь хотын хүн амд нэгэн шинэ давхрааг бий болгодог. Нүүдлийн шалтгаанаас

¹¹⁶ Монгол улсын бүсчилсэн хөгжил, хот байгуулалт. Бага хурлын материал. 2001 он. Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн туршлагаас. Илтгэгч: Док. Л.Цэдэндамба

¹¹⁷ Мөн тэнд

¹¹⁸ UN-HABITAT's Strategy for the Implementation of the MDG.

хамгийн их жин дарах нь ядуурлын асуудал учир хотжих процесст ядуурал бол хамгийн хүндрэлтэй асуудал болж байна¹¹⁹. Үүнийг бий болгож байгаа “хурдасгах хүчин зүйл” нь их хэмжээний ажилгүйдэл, ажлын байрны дутагдал болж байдаг ба түүн лүү чиглэсэн “татах хүчин зүйл” нь ажилгүйдлийг бий болгож байгаа гол хүчин зүйл болох ажлын байранд тавигдах шаардлага, шилжин ирэгсэдийн мэргэжил, боловсрол, ур чадварын асуудал юм. Өөрөөр хэлбэл, энэ их нүүдэл бол ажилгүйдлээс эхлээд нийгэм, эдийн засгийн асар их “зарлага”-ыг бий болгодог.

АНУ –ын хотын хөгжлийн бодлогод баримталдаг нэгэн нийтлэг “уриа” бол Хот бол бидний хүрээлэн буй орчин, бидний эрүүл мэнд, бидний амьдралын чанар хэмээн тодорхойлдог байна. Хотжилт бол олон олон муу үр дагавартай хэдий ч түүнийг аль болох багасгах, үр нөлөөг нь арилгахын тулд дараах зарчмыг баримтлах хэрэгтэй хэмээн тодорхойлжээ.

- Нүүдлийг хязгаарлах, хотын газар нутаг болон сул орон зайг хамгаалах чиглэлээр хуульчлах
- Тээврийн үнэ өртөгөөс эхлээд амьдралын өртгийг бодлогоор өсгөх
- Татварын бодлого болон Засгийн газрын тусгай бодлогоор буцах нөхцлийг бий болгох. Буцсан тохиолдолд орон нутагтаа амьдрах боломжийг бий болгох
- Нэгэнт бий болсон хотын бүсдээ анхаарал татахуйц болон шинэ бизнес харилцааг бий болгох, гэмт хэрэг болон бусад хорт нөлөөг багасгах, сургууль олноор бий болгож хүрэлцээтэй болгосоноор мэдлэг боловсрол, ур чадварыг нь дээшлүүлэх

* * *

Хятад, Тайвань, Япон, Солонгос, Туркийн хотжилтын туршлага

Хот суурин газар хөгжихийн хэрээр засаг захиргааны нэгж бүтцэд ч тодорхой өөрчлөлт гардаг гэж үздэг. Улс орнуудын хот байгуулах гол шалгуур нь хүн ам, нийгэм эдийн засгийн өсөлт, нэг хүнд ногдох ДНБ, ажлын байрны хангагдсан байдал зэрэг байдаг байна.

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс

БНХАУ-ын Үндсэн хуулийн 35 дугаар зүйлд заасны дагуу засаг захиргааны нэгжийн хуваарийг:

- Бүх улсыг муж, өөртөө засах орон, шууд харьяа хот болгон хуваана.
- Муж, өөртөө засах орныг өөртөө засах жоу, сияан, өөртөө засах сияан, хот болгон хуваана.
- Сияан, өөртөө засах сияанийг сум, үндэстний сум, балгас болгон хуваана.

Шууд харьяа хот ба их хотыг тойрог, сияан болгон хуваана. Өөртөө засах жоу-г сияан, өөртөө засах сияан, хот болгон хуваана. Өөртөө засах орон, өөртөө засах жоу өөртөө засах сияан бол цөм үндэстний өөртөө засах орон болно. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс нь одоогийн байдлаар 4 /Бээжин, Тэнжинь, Шанхай, Жун Цин/ улсын зэрэглэлтэй хот, 23 муж, 5 өөртөө засах орон, 2 онцгой засаг захиргааны бүстэй. 1989 оны 12 дугаар сарын 26 -ны өдөр V хугацааны Бүх Улсын Ардын Төлөөлөгчдийн Их хурлын байнгын хорооны XII хуралдаанаас баталсан “БНХАУ-ын хот төлөвлөлтийн тухай” хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасны дагуу 5 саяаас хүн амтай хотыг их хот; 2 - 5 сая хүртэл хүн амтай хотыг дунд хот; 2 сая хүртэл хүн амтай хотыг бага хот гэнэ гэж тодорхойлсон байна.

Шууд харьяа 4 хотын хүн амын байдал:

- Бээжин хот: 16.800 км², 2007 оны байдлаар 16 сая 330 мянга орчим хүн амтай;

¹¹⁹ Urbanization and Global Change. University of Michigan. 2004

- Тяньжин хот: 11.900 км², 2005 оны байдлаар 10 сая 420 мянга орчим хүн амтай;
- Шанхай хот: 6340.5 км², 2007 оны байдлаар 18 сая 580 мянга орчим хүн амтай;
- Жун Цин хот: 82.300 км², 2006 оны байдлаар 31 сая 980 мянга орчим хүн амтай.

Тайвань /БНХУ/

Тайвань нь Пескадорын арлууд, Зиньмэнь, Мазу арлууд хамаарагддаг байна. Өнөөдрийн Тайвань нь 2 /Тайбэй, Гаошүнь/ шууд харьяа хоттой, Нийт хүн амын 59 хувь нь Тайвань арлын 4 том хот болох /Тайбэй, Гаошүнь, Тайжүнь, Тайнаны/ хотуудад төвлөрдөг бөгөөд хүн ам хамгийн шигүү суурьшсан хэсэг нь Тайбэй, удаах нь өмнөд хэсэгт орших Гаошүнь хот юм. 1988 оны 1 дүгээр сарын 25 -ны өдөр батлагдсан “Газар орны тухай” хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасны дагуу “... Улс төр, эдийн засаг болон соёлын ач холбогдол бүхий таван зуун мянгаас нэг сая хоёр зуун тавин мянга хүртэл хүн амтай бүсийг хот гэнэ.” гэж заажээ.

Япон Улс

Япон Улс нь засаг захиргааны өөрөө удирдах ёс бүхий 47 мужид хуваагддаг. 2005 оны 6 дугаар сарын 1-ний байдлаар 2374 дүүрэг тосгон /740 дүүрэг, 1303 хотхон, 331 тосгон/-оос бүрэлдэх бөгөөд сүүлийн жилүүдэд хот тосгод нэгдэх нь олширч байгаа юм байна. Токио хот 23 тусгай дүүрэгтэй. Япон Улсын нийт хүн ам 2007 оны байдлаар 127.433.494 юм байна. Эзэн хааны 22 оны 4 дүгээр сарын 17-ны өдрийн “Нутгийн өөрөө удирдах удирдлагын тухай” хуулийн 7 дугаар зүйлд заасны дагуу “...50.000 ба түүнээс дээш хүн амтай, барилга байгууламжийн 60 хувь нь төв хэсэгт байрласан, хүн амын 60 хувь нь аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарт ажилладаг бүсийг хот гэнэ.” гэж заажээ.

Томоохон хотуудын хүн амын байдал:

2. Токио хотын хүн ам: 12 сая гаруй
3. Екохама хотын хүн ам: 3,555,473
4. Оосака хотын хүн ам: 2,624,129
5. Нагояа хотын хүн ам: 2,190,549
6. Саппоро хотын хүн ам: 1.854.837
7. Кообэ хотын хүн ам: 1.513.967
8. Киото хотын хүн ам: 1.466.163
9. Фүкүока хотын хүн ам: 1.325.611
10. Кавасаки хотын хүн ам: 1.290.426
11. Китакуүшү хотын хүн ам: 1.000.211

Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

БНСУ-ын засаг захиргааны нэгж нь нийт 9 /Гёнги, Гангвөн, Чүнгбүг, Чүнгнам, Жөнбүг, Жөннам, Гёнбүг, Гённам, Жэжү/ муж, 6 бие даасан хот /Бүсан, Дайгү, Инчон, Гвангжү, Дайжон, Улсан/, 1 тусгай хот хамаруулдаг хот буюу нийслэл хот /Сөүл/, 68 хотод хуваагддаг. БНСУ-ын “Орон нутгийн өөртөө засах хууль”-нд “Өөртөө засах өрөтгөсөн нэгж” ба “Өөртөө засах үндсэн нэгж” гэж ангилдаг. Тус хуулийн 2.1 -т заасны дагуу 1-рт “Өөртөө засах өрөтгөсөн нэгж: Тусгай хот буюу нийслэл хот, өрөтгөсөн хот ба муж, өөртөө засах тусгай муж”, 2-рт “Өөртөө засах үндсэн нэгж: Хот, гүн, дүүрэг” ангилна. 1988 оны 4 дүгээр сарын 6-ны өдөр батлагдсан “Орон нутгийн өөртөө засах хууль”-ийн 7 дугаар зүйлд заасан

үндсэн нэг нөхцөл нь: Хот нь 50.000 ба түүнээс дээш хүн амтай байна.

Томоохон хотуудын хүн амын байдал:

- Сөүл хотын хүн ам: 10.3 сая орчим
- Бүсан хотын хүн ам: 3.65 сая
- Инчон хотын хүн ам: 2.63 сая
- Дайжон хотын хүн ам: 1.46 сая
- Гвангжү хотын хүн ам: 1.41 сая

* * *

Бүгд Найрамдах Турк Улс

Бүгд Найрамдах Турк Улс нь нэгдмэл, нутаг дэвсгэрийн хувьд зөвхөн засаг захиргааны хувьд хуваагддаг. Туркын Үндсэн хууль /цаашид “ТҮХ” гэх/-ийн 126 дугаар зүйлийн нэг дэх хэсэгт Турк Улс нь төрийн удирдлагын хувьд газар зүйн байдал, эдийн засгийн нөхцөлд байдал болон төрийн үйлчилгээний шаардлагыг харгалзан мужуудад, муж нь бусад шатлалд хуваагдана гэж заасан байдаг. Нөгөө талаас ТҮХ-ийн 127 дугаар зүйлийн нэг дэх хэсэгт Нутгийн удирдлага нь муж, нутгийн захиргаа /belediye/ эсхүл хөдөөний иргэдийн /kou halki/ орон нутгийн хамтын хэрэгцээг хангах үүднээс үүсгэн байгуулах үндсийг хуулиар тогтоон, шийдвэр гаргах нэгжийг мөн хуульд заана, сонгуулиар сонгогдсон нийтийн хуулийн этгээд юм. Нутгийн удирдлагыг үүсгэн байгуулах, чиг үүрэг, бүрэн эрхийг нутгийн өөрөө удирдах зарчимд нийцүүлэн хуулиар тогтооно гэж зохицуулсан байна.

БНТУ нь орчин үеийн удирдлагын тогтолцоонд тохируулан 2002 оноос эхлэн орон нутгийн удирдлагын шинэчлэлтэй холбоотой ажиллагааг эрчимтэй явуулж эхэлсэн бөгөөд үүний хүрээнд 2005 он хүртэл 5216 дугаартай Их хотын захиргааны хууль, 5302 дугаартай Мужийн тусгай удирдлагын тухай хууль, 5393 дугаартай Нутгийн захиргааны хууль, 5355 дугаартай Орон нутгийн удирдлагын нэгдлийн тухай хуулийг тус тус батлан гаргасан байна.

Бүгд Найрамдах Турк Улс засаг захиргааны нэгжийг 2005 оны 7 дугаар сарын 3-ны өдрийн 5393 дугаар Нутгийн захиргааны хуулиар /Belediye Kanunu/, томоохон буюу улсын хэмжээний хотын эрх зүйн байдлыг 2004 оны 7 дугаар сарын 10-ны өдрийн 5216 дугаар Их хотын захиргааны хуулиар /Вьюькşehir belediyesi kanunu/ тус тус зохицуулсан байна. 5393 дугаар Нутгийн захиргааны хуулиар нутгийн захиргаа гэж дүүргийн нутаг дэвсгэр дээр амьдарч иргэдийн орон нутгийн дундын шинжтэй хэрэгцээг хангах зорилгоор байгуулсан, шийдвэр гаргах байгууллагыг сонгогчдын саналаар сонгон бий болгосон захиргаа болон санхүүгийн хувьд өөрийн гэсэн автомат шинжтэй нийтийн хуулийн этгээдийг хэлнэ.

2006 оны байдлаар БНТУ-д 81 муж, 3225 нутгийн захиргаа, 34406 хөдөө байгаа бөгөөд мужийн тусгай удирдагч нутгийн захиргаа болон хөдөөний гишүүн нь болсон 1585 орон нутгийн удирдлагын нэгдэл байдаг. Нутгийн захиргаа гэж нэг хот эсхүл дүүргийн цэвэрлэгээ, гэрэлтүүлэг, ус, цахилгаан зэрэг хэрэгцээг болон үйлчилгээг үзүүлдэг байгууллага юм. Өөрөөр хэлбэл хүн ам нь тодорхой тооноос их газар байгуулсан нутгийн удирдлага юм. Хүн ам нь 5.000 болон түүнээс дээш тоотой суурин нэгжид нутгийн /орон нутгийн/ захиргаа байгуулж болно.

Муж болон орон нутгийн төвд орон нутгийн захиргаа байгуулах ёстой бөгөөд уух болон хэрэглээний усны сав газар, байгалийн цогцолбор газар болон бусад хамгаалалтын газар, өөр орон нутгийн захиргааны хилээс 5.000 метр ойр байгаа суурин газар нутгийн захиргаа байгуулж болохгүй. 5393 дугаар бүхий Нутгийн захиргааны хуулиар орон нутгийн захиргааг байгуулахтай холбоотойгоор хүн амыг нь хамгийн багадаа 5000 байх нөхцлийг тусгасан

байна. 2005 оноос хойш өнөөг хүртэл дахин шинээр нутгийн захиргаа үүсгэн байгуулаагүй байна.

Их хотын захиргааны хуулийн дагуу Их хотын захиргаа нь хамгийн багадаа 3 дүүрэг эсхүл анхан шатны нутгийн захиргааг агуулсан эдгээр нутгийн захиргааны өөр хоорондын зохицуулалтыг хангах, хуулиар өгсөн чиг үүрэг болон хариуцлагыг гүйцэтгэх, эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх захиргааны болон санхүүгийн хувьд өөрийн гэсэн автомат шинжтэй, шийдвэр гаргах байгууллагыг нь сонгогчдын саналаар сонгож бий болгодог нийтийн хуулийн этгээдийг ойлгоно. Анхан шатны нутгийн захиргаа гэдэг нь Их хотын захиргааны нутаг дэвсгэрийн хилийн дотор дүүрэг байгуулахгүйгээр бий болгосон, дүүргийн захиргаатай адил эрх мэдэл, давуу эрх болон хариуцлагатай нутгийн захиргааг хэлнэ.

Нутгийн захиргааны нутаг дэвсгэрт, энэхүү нутаг дэвсгэрт хамгийн ихдээ 10.000 метр зайтай суурин газруудын сүүлчийн хүн амын тооллогоор нийт хүн ам нь 750.000-аас их болсон мужийн нутгийн захиргааг бодит /fiziki/ суурин байдал болон эдийн засгийн хөгжлийн түвшинг анхааран хуулиар Их хотын захиргаа болгож болно.

Д/д	Их хот	2007 оны тооллог	2008 оны тооллог
1.	Станбул	12.460.170	12.569.041
2.	Анкара	4.127.051	4.194.939
3.	Измир	3.139.745	3.210.465
4.	Бурса	1.760.022	1.819.470
5.	Адана	1.514.364	1.525.115
6.	Измит /Кожазли/	1.346.092	1.392.733
7.	Газиантэп	1.209.499	1.252.329
8.	Коня	973.791	980.973
9.	Анталя	877.945	911.497
10.	Каесэри	872.211	884.663
11.	Мэрсин	801.318	814.615
12.	Диярбакир	778.343	799.447
13.	Эскишэхир	581.939	600.333
14.	Адапазар /Сакаря/	531.219	537.313
15.	Самсун	504.091	502.924
16.	Эрзурум	361.160	359.752

Орон нутгийн удирдлагын төрлөөр тоогоор	
Мужийн тусгай удирдлага	81
Нутгийн захиргаа	3225
Хөдөө	34406

Нутгийн захиргааны төрлөөр тархалт	
Вьыкşehir Belediyesi Их хотын захиргаа	16
Вьыкşehir İlçe Belediyesi Их хотын дүүргийн захиргаа	101
Вьыкşehir İlk Kademe Belediyesi Их хотын анхан шатны нутгийн захиргаа	283
İl Belediyesi Мужийн хотын захиргаа	65
İlçe Belediyesi (Вьыкşehir Sınırlarına Girenler Hariç) Дүүргийн захиргаа /Их хотын хилд орсноос бусад/	749
Belde Belediyesi Суурингийн захиргаа	2011
Toplam Нийт	3225

Нутгийн захиргааны хүн ам хувиар		
	Ньфус Miktarı*	(%)
• Belediye Sınırları İzindeki Ньфус Нутгийн захиргааны хилийн доторх хүн ам	57.474.289	78.76
• Belediye Sınırları Dışındaki Ньфус Нутгийн захиргааны хилээс гаднах хүн ам	15.499.668	21.24
• Türkiye Ньфусу (2006 Projeksiyonu) Туркийн хүн ам	72.973.957,00	100
<p>Not: Bu ньфусlara вьыкşehir belediye sınırları izine yeni giren kıyılar dahil değildir</p> <p>Энэхүү хүн амд Их хотын захиргааны хил дотор шинээр орсон хөдөөнийх хамаараагүй болно.</p>		

Их хотын болон бусад нутгийн захиргааны хүн ам нийт нутгийн захиргааны хүн ам дахь хувь		
Вьыкşehir ve Diğer Belediyelerin Toplam Belediye Ньфусу İzindeki Payı		
	Ньфусу	(%)
• Вьыкşehir Их хот	25.843.995	44,97
Diğer бусад	31.631.384	55,03
Toplam Belediye Ньфусу (2000) Нийт нутгийн захиргааны хүн ам	57.475.379	100%
<p>Not: Bu ньфусlara вьыкşehir belediye sınırları izine yeni giren kıyılar dahil değildir</p> <p>Энэхүү хүн амд Их хотын захиргааны хил дотор шинээр орсон хөдөөнийх хамаараагүй болно.</p>		
Хүн амын хувьд нутгийн захиргааны тархалт		

Хүн ам	Нутгийн захиргааны тоо	Тоо хувиар	Нийт хүн ам НЬFUS TOPLAMI (2000)	Хүн ам хувиар НЬFUSUN % ORANI
0-1999	354	10,98	594.624	0,75
2000-4999	1651	51,19	5.125.842	6,47
5000-9999	559	17,33	3.774.296	4,76
10.000-49.999	456	14,14	9.492.773	11,98
50.000-99.999	83	2,57	5.779.232	7,29
100.000-499.999	100	3,10	23.780.312	30,01
500.000+	22	0,68	30.700.302	38,74
Их хотын захиргаа /дээд хэсэгт /16/ ВЬУЬКШЕНІR BELEDİYELERİ (ЫST GRUPTA(16))				
ТОPLAM Нийт	3225	100,00	79.247.381	100,00
ВЬУЬКШЕНІR BELEDİYELERİ Их хотын захиргаа	16		25.843.995	
ТОPLAM Нийт			53.403.386	

* * *

Ашигласан материалын жагсаалт:**Эрх зүйн акт**

1. БНХАУ-ын Үндсэн хууль /1982.12.04/
2. БНХАУ-ын хот төлөвлөлтийн хууль /1989.12.26/
3. БНХУ-ын газар орны тухай хууль /1988.01.25/
4. Япон Улсын нутгийн өөрөө удирдах удирдлагын тухай /эзэн хааны 22 оны 04.17/
5. БНСУ-ын орон нутгийн өөртөө засах хууль /1988.04.06/
6. Д.Сайнбилэг. Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын улс төрийн тогтолцоо. УБ., 2008 он.

Вэб сайт

- www.wikipedia.org
- www.baidu.com

